

Kiemelték, hogy a regionális rendszereknek szilárd jogi és biztos pénzügyi alapokra van szükségük. Hangsúlyozták, hogy a kooperációs rendszereket figyelemmel kell kísérni, ez az egyik feladata annak a testületnek, amely a hatékony országos kooperációs rendszerek felállítása érdekében alakult. A viták középpontjában két kérdés állt: az elsődleges felhasználók, illetve a szélesebb közönség igényeinek kielégítése, illetve ezzel összefüggésben a szállítás és a kommunikáció. Megvitatták a kooperáció optimális méretét, összehasonlították a költségekkel. Körvonalazták a helyi könyvtári kooperáció tanulmányozásának fontosságát. A résztvevők javaslatokat nyújtottak be a Könyvtári és Információs Irányító Központnak (Centre for Library and Information Management) a kooperációs tevékenységekre vonatkozó kutatási prioritásokra.

Helyi könyvtári kooperációs kutatási terv, 1981.

A szemináriumon részt vevő könyvtárak közül sokan érdeklődésüket fejezték ki a könyvtári kooperációval kapcsolatos kutatások iránt. Jelen cikk szerzőjét felkérték, hogy 1981 elején látogasson és vizsgáljon meg 5 potenciális kooperációs területet. Az Észak-Írországbán, Glasgowban, Aberdeenben, North Lancashireben és Kelet-Angliában tett látogatásokról rövid összefoglalók készültek, s az ezekre tett észrevételekből további információkat lehetett összegyűjteni.

Általában a helyi kooperációval kapcsolatosan a moduláris felépítést tartották előnyösnek számos okból. (Pl. keretet képez az együttműködéshez, a projektek beindítás előtt alaposan áttanulmányozhatók, a meglévő cso-

portosulásokat átfogó rendszerbe fogja, ösztönzőleg hat a kezdeményezésre, lehetővé teszi a menetközbeni átállást egyik projektről a másikra). A könyvtárosok azonban a jelenleg működő newcastlei, sheffieldi és birminghami rendszerekről objektív értékelést várnak, visszonzásul az e területek képviselői lehetőséget keresnek arra, hogy tevékenységüket megvilágítsák.

A könyvtárosok szeretnék megfelelő áttekintést nyerni területük könyvtári és információs igényeiről, ez alapja lehetne az irányítás, illetve az erőforrások fejlesztésének. Ezt kiegészítené a könyvtárosok és a felhasználók képzése, a jó kapcsolatok kialakítása a szélesebb közönséggel.

A térítés ellenében nyújtott szolgáltatások kérdésében nem jutottak közös nevezőre. Egyes területeken a helyi cégek választhatnak, hogy a felsőoktatási könyvtárak gépesített információs szolgáltatásait veszik-e igénybe térítés ellenében, vagy a nyilvános könyvtárakat. Ami nyilvánvalóvá vált, az az a mód, ahogyan a British Library árpolitikája befolyásolja a helyi kooperációs szolgáltatások kezdeményezését, illetve ezek életképességét. Kelet-Angliában pl. 1980. október és december között a könyvtárközi kölcsönzési igények 40%-a a területen belül jelentkezett, a helyi alacsonyabb postai költségekre való tekintettel. Az országos és a helyi szolgáltatásokat mindig együttesen kell szemlélni, ha valamely árpolitika kihatását számításba akarjuk venni.

/H. SEWELL, P.: Library cooperation in the United Kingdom = Journal of Librarianship, 14. köt. 1. sz. 1982. p. 1-8./

(Fazekas Zsuzsa)

OSZTOTT FELDOLGOZÁS – VIDEOLEMEZ

A centralizáció és megosztott feldolgozás perspektívái

A számítástechnika térhódítása az utóbbi 15 évben a könyvtárakban egy sor szervezeti változást hozott magával. Jellemző vonásként az emberi tevékenységeknek és a gépi műveleteknek *centralizálását* jelölhetjük meg. Az egyes rendszerek árcsökkenése és ugyanakkor teljesítményük növekedése eredményezte, hogy ma már kisebb könyvtárak is megengedhetik maguknak valamilyen szinten a számítógépesítést, s így mindinkább elérhető lesz számukra a *megosztott feldolgozást a centralizált műveletekkel kombináló* helyi hálózatokba való bekapcsolódás is.

A centralizálás csak látszólag merül ki a tevékenységeknek egy központi helyre való áthelyezésében; a gyakorlatban különböző munkaerő, munkaszervezési és műszaki kihatásokkal kell számolnunk. A folyamat során egyes korábban szétszórt műveletek összevonására, új részlegek felállítására, beruházások átirányítására, személyek áthelyezésére s feladataik megváltoztatására kerülhet sor, tehát gyökeresen megváltozhat a könyvtári szervezet egésze és az országos könyvtárhálózatban elfoglalt helye.

Vitatható, hogy az említett általános mozgás magának a számítógépesítésnek következménye-e, tehát a centralizáció tünete-e vagy ok. Az kétségtelen, hogy a kötegelt üzemű rendszerek kezdetben korlátozták egyes könyvtári munkafolyamatokat (pl. katalogizálás, kölcsönzés), ezért vált szükségessé bizonyos fokú centralizálás. A centralizálás foka viszont függ a rendszer rugalmasságától, a vezetési stílustól, a személyzet rátermettségétől, valamint az online környezetbe való beilleszthetőségtől. Ez utóbbi környezet ugyanakkor a feldolgozás és a tevékenységek nagyobb szétosztása irányába is mutat. A megosztás és központosítás mértéke közötti érzékeny és vitatott egyensúlyt egyrészt a szolgáltató vállalatok, másrészt a könyvtári együttműködési körök (a továbbiakban kooperatívák) tevékenységének alakulása fogja eldönteni.

Korábbi fejlesztések

A könyvtárgépesítés kezdeti szakasza után hamarosan kiderült, hogy egy sor tevékenység, így egyebek között a katalogizálás, komoly problémákat támaszt a tárolási és feldolgozási erőforrások igénybevételénél. A könyvtárakat már maguk a géphasználati költségek is arra kényszerítették, hogy megosszák a gépidőt egyéb (általában kutatási és számviteli témájú) felhasználókkal. Amikor pedig sor került a kötegelt üzemű kölcsönzési rendszereknek a számítógépközpontokhoz való áttételére, elkerülhetetlenné vált a kapcsolódó könyvtári műveletek centralizálása is.

A 70-es években elterjedt online rendszerek enyhítettek a kötegelt üzemű rendszerek korlátain, de még mindig megoldatlan maradt az időosztás problémája, azaz a prioritás a géphasználatban a kutatási és a nem-kutatási témák között, amikor is a végső idejű (real-time) üzemmódban működő kölcsönzési rendszerek háttérbe szorultak. Az online rendszerek előnyei tehát csak a célra orientált gépek alkalmazásakor érvényesülhetnek, mivel azonban a drága célgépek beszerzésétől az egyes könyvtárak kénytelenek voltak elállni, az első kooperatívák vállalkoztak a real-time működtetés megszervezésére.

Rendszerek centralizálása

A brit könyvtárak számítógépesítésében a legjelentősebb lépcsőfoknak a *kooperatívák megjelenését tekintik*. A korábbi helyi, kockázatos vállalkozásoknak a kooperatívák adtak hivatásos alapot azért, hogy bátran építettek az egyedi úttörő termékekre, összekapcsolva ezeket a British Library Kutatási és Fejlesztési Részlege (British Library Research and Development Department) nyújtotta támogatással. A centralizáció alapjának a

hasonlóságokat tekintették, s ezért döntöttek már kezdetben a *katalogizálás* mellett, hiszen ezáltal lehet eljutni mindazon előnyökhöz, amelyeket a központi tárolás gazdaságossága, a Marc rekordok cserélhetősége, sőt egy távoli számítógépen igen hatékonyan végezhető kölcsönzési szolgáltatás eredményez.

A kooperatívák nem egyedüli részesei és mozgatói a változási folyamatnak. Maga a British Library is üzemeltet egy kötegelt üzemű katalogizálási szolgálatot, a LOCAS-t, de ugyanakkor országos szinten előre mutató tárgyalásokat folytat a központi adatbázishoz való csatlakozás tárgyában.

Megosztott rendszerek

A tárgyalat centralizálási irányzatok ellenére a könyvtárosok nagy része feltétlenül kívánatosnak tartja a könyvtáron, az információs egységen belüli feldolgozás és adattárolás kibővítését is, ugyanis – úgy mond – a távolban végzett és ezért misztikusnak érzett feldolgozás óhatatlanul megbízhatatlanabb a házon belülinél. De szólnak a megosztott feldolgozás mellett egyéb szempontok is.

Mindenekelőtt a *költségtényező*. Az osztott feldolgozás koncepciója azon alapszik, hogy beszerezhetőek lesznek az olcsóbb berendezések a helyi tevékenység támogatására. Az újabb hálózati technika vonzereje éppen abban van, hogy a könyvtári tevékenységek bővülésének megfelelően növelhető a feldolgozási vagy tárolási teljesítmény is, szemben a centralizált rendszerekkel eddig tapasztalt olyan beruházásokkal, amelyek a jövőbeni terjeszkedéshez kívántak tartalék kapacitást teremteni. Ezenkívül a centralizáció magában foglal bizonyos fokú megalkuvást is, hiszen az „egységesített csomagolás” többnyire nem elégítheti ki a differenciáltabb követelményeket. Másrészt viszont az olcsóbbodó számítógépes feldolgozás és a megosztott rendszerek növekvő választéka következtében újra kell értékelni a könyvtári szabványok szerepét, valamint az egyes könyvtáraknak az országos tájékoztatási rendszerben betöltendő helyét.

A megosztott feldolgozás skálájának két végét az *önálló rendszerek* és a *kooperatív rendszerek* bizonyos típusai képviselik. Az önálló rendszereknél a könyvtárosokon nyugszik a rendszer működésének minden felelőssége, legyen szó akár a megfelelő képzettségű munkaerőről, akár a technikai műveletekről, a teljesítményről, az adatbiztonságról, a szoftver-karbantartásról és fejlesztésről. A kooperatívák centralizált jellegű rendszerénél viszont mindezen felsorolt tevékenységeket megfelelő költséghozzájárulás ellenében központi személyzet látja el. A két végtel között természetesen megannyi közbenes megoldás helyezkedhet el.

Önálló rendszerek és kooperatívák

A számítógéparak meredek esésének köszönhető, hogy legújabbban az önálló, célorientált online rendszerek már az egyes könyvtárak számára is elérhetővé váltak. Így pl. a kölcsönzés bonyolításához nagyteljesítményű miniszámítógépes rendszert fejlesztett ki pl. az ALS – elsősorban a közművelődési könyvtárak részére, és a GEAC – az egyetemi könyvtárak részére. Az említett vállalatok tehát már jelen vannak a könyvtárpiacon, mégis, az általuk ajánlott rendszerek egyelőre jelentős kezdeti kiadással járnak, és ezt igen sok egyetemi könyvtár jelenleg nem tudja vállalni. Megfigyelhető azonban, hogy egyes könyvtárak, amelyek jelenleg nem tagjai valamely kooperatívának, hajlandók beruházni már egy kooperatív bázison nyugvó önálló rendszerbe. Világosan látható, hogy a mikroprocesszorok rohamosan növekvő teljesítménye s evvel párhuzamosan a tömeges tárolási berendezések költségsökkenése a kulcsa a viszonylag olcsó megosztott feldolgozásnak. Jelenleg a könyvtári és információs rendszerek potenciális piaca sokkal nagyobb, mint a kihasználtsága. Amilyen mértékben a gépi költségek továbbra is esnek, olyan mértékben várható a piac szélesedése.

Az önálló rendszerek erős versenye ellenére a kooperatívák fejlődése folytatódik. Szerepet játszik ebben az is, hogy a kooperatívák felismerték a megosztott rendszerek elkerülhetetlenségét, készeknek mutatkoznak az új technika fejlesztésének elősegítésére. Így pl. a BLCMP olyan önálló kölcsönzési rendszert dolgoz ki, amely kapcsolódik a központi szoftverhez és adatátvitelhez; az OCLC a brit piacon jelent meg centralizált katalógizálási és könyvtárközi kölcsönzési s megosztott feldolgozások online rendszerével; az UTLAS is hírt adott megosztott feldolgozáson alapuló új megközelítéséről; a SWALCAP is hamarosan bemutatja megosztott online katalógizálási és szerzeményezési rendszerét. Kétségtelen, hogy a kooperatívák – építve gyakorlati és távközlési tapasztalataikra – vannak a legjobb helyzetben a megosztott rendszerek kifejlesztéséhez a legjárhatóbb út kiválasztása szempontjából.

A könyvkiadóknak és a könyvkereskedőknek egyaránt érdekük a megosztott rendszerek fejlesztése. Jelzik ezt pl. a könyvtárellátók részéről kidolgozott online rendelési rendszerek, mint pl. a *Bookline*, a könyvkereskedők pedig a közvetlen hozzáférésre épített kifinomultabb és gyorsabb szolgáltatásukkal kívánnak a „könyvtári üzletbe” jobban bekapcsolódni. S végül a könyvtárak haszna abban fog megmutatkozni, hogy a más módon elérhetetlen bibliográfiai adatokat egy korábbi szakaszban kaphatják meg és dolgozhatják fel.

*

A feldolgozás és tárolás hardver-költségei folyamatosan esnek, s ez elősegíti a decentralizálás folyamatát. A gyorsabb elterjedést azonban továbbra is fékezi a megfelelő szoftver magas költsége.

A rohamosan fejlődő hálózati technika lehetővé teszi a helyi feldolgozás összes előnyének a kihasználását és egyúttal – szükség esetén – a központosított erőforrások és lehetőségek hasznosítását. Az egyes hálózati tagkönyvtárak saját szövegfeldolgozással, rendelési rendszerrel, számviteli rendszerrel rendelkezhetnek, továbbá az elektronikus posta és a különböző telematikai szolgáltatások helyi fogadóállomásait építhetik ki, miközben a katalógizáláshoz és kölcsönzéshez osztott tömegtárolási lehetőséget vehetnek igénybe, a nemzeti bibliográfiai hálózat, illetve a nyilvánosan elérhető adatbázisok felé pedig gateway funkciót láthatnak el.

Már most jól látható a decentralizálás irányába mutató trend, és ez irreverzibilis folyamat. Egyre több feldolgozást végeznek majd a könyvtárak helyi szinten, jöllehet a nagy kapacitású tárolóeszközök közös használata még jó ideig tovább él. A nagy volumenű bibliográfiai adatbázisok hálózati távelérése a jövőben is megmarad. A centralizálási és a megosztott funkciók egyensúlyát a rendszer-költségek csökkenésének az aránya és a helyi vezetés döntései fogják kialakítani.

/COLLIER, M.: Centralization and after: A review of the prospects for distributed processing in libraries = Aslib Proceedings, 34. köt. 6–7. sz. 1982. p. 195–300./

(Zoltán Imre)

A videolemez: Egy nem létező forradalom

Az utóbbi időben számos új információátviteli eljárást fejlesztettek ki, egyesek sokmillió dollár fejlesztési költséget emésztettek fel, végül is nemrégiben végre célba ért a korábban többször zsákutcába jutott videolemez.

A videolemez hasonlatos a hagyományos hanglemezekhez, de barázdái nem láthatók; alkalmas hang, kép vagy digitális adat tárolására és az erre a célra kifejlesztett, a normál tévékészülékekhez csatlakozó lejátszó berendezésen való visszajátszásra. Az információ a tv képernyőjén jelenik meg.

Máris három egymástól eltérő, egymással nem kompatibilis videolemez rendszer született meg. Az információ rögzítésére és visszajátszására rendszerenként eltérő eszközök szükségesek. Mindegyiket jelentős világcég fejlesztette ki, minden cég a saját eljárását dicséri és kiáltja ki a legjobbnak.